

УДК 94 : [377.8-055.2:2-523.6] (477.46) : 377.8.011.3-052-055.2+377.8.011.3-051] «1870/1890»] (045)
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.5.393>

Тетяна Кузнець*

ЖІНОЧЕ УЧИЛИЩЕ ПРИ ЛЕБЕДИНСЬКОМУ МИКОЛАЇВСЬКОМУ МОНАСТИРІ: УЧЕНИЦІ ТА ВЧИТЕЛІ У 1870-Х – 1890-Х РОКАХ

Анотація: На основі виявлених та опрацьованих архівних справ у статті представлена інформація про функціонування Лебединського жіночого училища у 1871-1901 роках, що доповнює його історію. Аналіз джерел уможливив з'ясування чисельності учнівського контингенту, персоніфікацію учительського корпусу, складання уявлення про програму навчання вихованок училища.

Систематизація відомостей про кількість учениць в училищі дала змогу провести підрахунки соціального складу вихованок, показати співвідношення кількості «власнокоштных» учениць і тих, що перебували на повному училищному утриманні. Динаміка наповнюваності училища у зазначені роки вміщається у такі межі: у 1871 р. навчалась 81 учениця, у 1900 р. – 115, найбільше – 121 учениця – було у 1875 р.

Щодо учительського корпусу, то, як свідчать архівні джерела, він часто оновлювався. Систематизовані з джерел детальні відомості про контингент училища упродовж трьох десятиліть суттєво доповнює історію церковного шкільництва у Київській єпархії 19 – початку 20 ст.

Ключові слова: Лебединське жіноче училище, Свято-Миколаївський Лебединський монастир, черниці, Київська єпархія, Лебедин

Постановка проблеми. Православна церква в Україні піклувалася розвитком шкільництва, поширенням освіти та соціальною адаптацією сиріт і бідних дітей з сімей духовенства та причетників. Найкращі можливості для цього мали православні монастирі, які утримували шпиталі, притулки для бездомних, школи. Однією з таких шкіл було жіноче училище в Лебединському Свято-Миколаївському монастирі Київської губернії, яке функціонувало у 1858-1917 рр. До 1872 р. воно було чотирикласним, у 1872-1886 рр. – шестикласним, з лютого 1887 до вересня 1888 р. училище не працювало, а потім відкрите як двокласне з чотирирічним терміном навчання. І хоч, у цілому, історія Лебединського училища може вважатися висвітленою, все ж знаходяться ще не використані, або малодосліджені документи, інформація з яких розширює знання про навчальний заклад. Авторіві вдалося виявити 19 архівних справ, серед яких 6 – це звіти про стан училища, відомості про особовий склад адміністративно-учительського корпусу, списки наставниць учениць, рапорти начальниці училища про проведення екзаменів, випуск учениць і прийом нових дівчат до складу училища, кількість вихованок, результати ревізії училища. Введення

* Кузнець Тетяна Володимирівна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>; e-mail: tetiana.kuznets@gmail.com

цих матеріалів до наукового обігу доповнить історію Лебединського монастиря та жіночого училища при ньому.

Огляд літератури. Історіографія навчальних закладів при православних монастирях на території України має незаперечені здобутки. Перш за все це дослідження історії монастирів, у тому числі й тих, де функціонували училища для дітей духовенства. Серед них: фундаментальна праця І.М. Ломачинської¹, її дослідження ролі православних монастирів у формуванні світоглядних орієнтирів українського суспільства², у вузьких територіальних межах – наукова праця Н.П. Лавріненка про православні монастирі Південної Київщини у 1773–1917 рр.³ та ближча до задекларованої теми стаття про участь православних монастирів Київської єпархії у системі духовної освіти Російської імперії (19 – початок 20 ст.)⁴.

Навчальні заклади при жіночих монастирях перебувають у полі наукового інтересу і педагогів. Т.П. Фазан висвітлювала традиції духовно-морального виховання дітей при православних монастирях початку 19 ст.⁵, з'ясовувала сутність і специфіку підготовки жінки до духовно-морального виховання в монастирях України 19 ст.⁶ Основні передумови становлення та чинники розвитку підготовки жінок до духовно-морального виховання, етики, суперечності, закономірності процесу підготовки жінок у монастирських школах до вчителювання, а також зміст, форми, методи й особливості підготовки до духовно-морального виховання дітей Т.П. Фазан висвітлила у дисертації⁷. Дослідження Т. Фазан збагатили історіографію теми, однак, виконані у рамках педагогічної спеціальності, вони містять певне зміщення акцентів у плані розкриття історичного тла функціонування жіночих шкіл при монастирях. У висновку дисертації передумовами становлення жіночої монастирської освіти названо «входження знаної частини українських земель до складу Російської імперії, вплив її державної освітньої політики на розвиток школи й освіти в Україні...»⁸. Термін «входження» містить елемент добровільності. А насправді інкорпорація українських земель імперією, зросійщення української церкви та створення державно-церковної вертикалі влади зумовлювали передумови формування системи освіти.

Значним внеском в історіографію монастирів Київської єпархії та шкіл при них є

¹ Ломачинська І.М. Монастирі України. Київ, 2015. 208 с.

² Ломачинська І.М. Роль православних монастирів у формуванні світоглядних орієнтирів українського суспільства. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філософія». 2016. № 2. С. 61–70.

³ Лавріненко Н.П. Православні монастирі Південної Київщини (соціально-економічна діяльність). 1773–1917 рр. Черкаси, 2009. 216 с.

⁴ Лавріненко Н.П. Участь православних монастирів Київської єпархії у системі духовної освіти Російської імперії (XIX – початок XX ст.). *Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: зб. наук. праць*. 2005. Вип. 14. С. 18–26.

⁵ Фазан Т.П. Традиція духовно-морального виховання дітей при православних монастирях початку XIX ст. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: «Педагогіка і психологія» (Ялта). 2013. Вип. 39. Ч. 1. С. 174–180.

⁶ Фазан Т. Сутність і специфіка підготовки жінки до духовно-морального виховання дитини в монастирях України XIX століття (на основі праць Феофана Вишенського). *Імідж сучасного педагога* (Полтава). 2019. № 5 (188). С. 61–64.

⁷ Фазан Т.П. Підготовка жіноцтва у православних монастирях України до духовно-морального виховання дітей (XIX – перша чверть XX ст.): дис. к.пед. н.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Полтава, 2020. 438 с.

⁸ Ibid. С. 197.

праці О.П. Чучаліна, серед яких стаття про створення й організацію діяльності училища при Лебединському Миколаївському жіночому монастирі у другій половині 19 – на початку 20 ст.⁹ На основі широкої джерельної бази історик досліджував внесок обителі та її настоятельниць у розвиток освіти, охарактеризував етапи діяльності монастирського жіночого училища, з'ясував рівень підтримки монастирем навчального закладу для доньок духовенства.

Зазначені наукові праці сприяли розширенню знань про школи при православних монастирях Київської єпархії у 19 – на початку 20 ст. Пошановуючи працю науковців, все ж відмітимо, що ними використано не усі історичні джерела, які відклалися в архівних фондах. Виявлені нами архівні справи з інформацією про жіноче училище при Свято-Миколаївському Лебединському монастирі спонукали до ще одного звернення до історії монастирської школи у Лебедині.

Мета статті. На основі опрацювання 19-ти архівних справ за 1871-1901 рр. показати динаміку кількості вихованок Лебединського жіночого училища, з'ясувати їх соціальний стан і форми навчання, доповнити персоніфікацію учительського контингенту, показати зміст навчальної програми, що доповнюватиме історію освітньої діяльності Православної церкви в Україні.

Виклад основного матеріалу. У 1871 р. з Лебединського училища випустилось 11 учениць. Начальниця училища ігуменя Філарета повідомляла рапортом митрополиту Київському і Галицькому Арсенію (Москвіну), що «...11 липня був екзамен третьому і четвертому класам. Екзамен був вдалим, з 12-ї до 17 години дня, вихованки відповідали уміло та добре. Учитель Іван Гаєвський виголосив чудову промову про жіноче виховання. Приїжджих гостей було більше 45 осіб. Усім гостям подарували малюнки учениць»¹⁰. Після закінчення екзамену випускниці – Антоніна Татарова, Віра Гордієвська, Ольга Ковернінська, Олександра Щебельська, Анна Щебельська та Марія Ружовська – отримали з рук начальниці училища друковані атестати, а вихованки Анна Белявська, Олександра Левицька, Олександра Єремич, Пелагея Садовська та Анастасія Бутовська отримали атестати другого розряду, писані. Сироті Ользі Ковернінській начальниця видала 50 руб. як нагороду за її доброзичливість та успіхи у навчанні.

Після урочистостей випуску й обіду, випускниці зі своїми родичами виїхали з училища. А круглі сироти Олександра та Анна Щебельські прийняті на службу наставниць 3-го і 2-го класів відповідно. Ще одна випускниця – Ковернінська – була залишена пепінською в 4-му класі.

На місце випускниць-сиріт до училища були прийняті дівчата духовного стану: Анна Малявська, Марія Раєвська, Єлисавета Прокопович (круглі сироти); малолітня донька священника Гуковича; донька священника з м. Звенигородка Коломойцева; донька священника Анна Хотинська; донька священника Акилина Трушвич із Звенигородського повіту; доньки священників Черкаського повіту Клавдія Руденська та Юліанія Силиванська;

⁹ Чучалін О. Створення та організація діяльності училища при Лебединському Миколаївському жіночому монастирі Київської єпархії (друга половина XIX – початок XX ст. *Емінак*. 2023. № 1 (43). С. 98-115.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Київ (ЦДІАК України). Ф. 127. Київська духовна консисторія. Оп. 988. Спр. 166. Рапорт начальниці Лебединського женского училища о результате экзаменов учениц. 1871. 2 арк.

Анна Мачуговська – донька бідного старого дячка села Лебедин; донька священника Черкаського повіту Дар'я Правосудович; донька диякона Звенигородського повіту Ольшанська; Пелагея Колежинська – донька бідного чиновника Київської духовної консисторії, колезького секретаря Стефана Колежинського. Тобто вступило 13 дівчат у статусі «сироти», які доповнили кількість 24 учениць-сиріт до 37 осіб¹¹.

У 1871 р. в училищі навчалася 81 учениця, 38 з яких перебували на повному училищному утриманні, 38 були пансіонерками з умовною платою за навчання та утримання і 5 дівчат приходили в училище тільки на навчання. Переважна більшість учениць була із сімей православного духовенства, але архівний документ дав можливість з'ясувати походження інших вихованок. Отож, вони були доньками: 52 – священників; 5 – дворян; 2 – поміщиків; 1 – губернського секретаря; 1 – поручика; 1 – адвоката; 5 – дияконів; 2 – міщан; 1 – помічника директора цукрового заводу міста Сміла; 3 – дячків; 2 – паламарів; 1 – чиновника; 1 – селянина Таврійської губернії¹².

Отож, з 77 вихованок 52 особи були доньками священників, 5 – доньками дияконів, 3 – дячків; 2 – паламарів; усього 62 особи походило з родин духовенства, що становило 80,5%. По класах учениці були розподілені так: у 1-му – 29 осіб, у 2-му – 25, у 3-му – 18, у 4-му – 9 осіб.

У 1872 р. в Лебединському жіночому училищі навчалася 79 дівчат, серед яких сиріт духовного звання з Київської єпархії було 39 осіб, що складало 49,3% від загальної кількості. Пансіонерок духовного звання було 30 осіб, з дворян – 4 особи, з міщан – 2 особи. Тобто на повному пансіоні (училищному утриманні) перебувало 36 учениць. З чотирьох осіб, які приходили в училище на уроки: 2-є дівчат були з дворянських сімей, 1 донька священника, 1 донька селянина¹³.

Не завжди учениці довчалися до випуску. При нагоді влаштування їхнього життя, їм дозволяли залишати навчальний заклад до його завершення. Так, 1872 р. начальниця училища Філарета рапортом доповідала митрополиту Арсенію (Москвіну) про те, що дозволила учениці 5-го класу священницькій доньці сироті Неонілі Стрілецькій, якій у лютому 1872 р. виповнилось 18 років, залишити навчання. Її мати Марія Козловська, овдовівши другий раз, приїхала з Умані та просила начальницю відпустити її доньку з тієї причини, що її дід, престарілий священник села Попружна Таращанського повіту Федір Стрілецький мав намір ще при житті пристроїти свою внучку Неонілу у своєму приході. Цим він полегшував життя своїй невістці, двічі вдови Козловської, і шістьох її сиріт. Настоятельниця доповідала, що не наважилась не відпустити Неонілу Стрілецьку, яка не завершила навчання в училищі»¹⁴.

У другій половині 1872 р. в училищі навчалася 70 учениць: 14 в першому класі, 14 – другому, 8 – третьому, 13 – четвертому, 14 – п'ятому, 7 – шостому¹⁵.

За походженням вони були доньками: 55 – священників; 3 – дячків; 2 – паламарів; 3 –

¹¹ Ibidem.

¹² Ibid. Оп. 998. Спр. 157. Отчет о состоянии Лебединского училища при Николаевском женском монастыре. 1871 г. Арк. 2-3.

¹³ Ibid. Спр. 185. Ведомость о личном составе второклассного женского училища при Николаевском женском монастыре в г. Лебедин Чигиринского уезда. 1872 г. 2 арк.

¹⁴ Ibid. Оп. 798. Спр. 240. Рапорт начальницы Лебединского женского училища о выпуске воспитанницы из училища. 1872. 2 арк.

¹⁵ Ibid. Оп. 998. Спр. 184. Списки наставниц и воспитанниц Лебединского женского училища. 1872 г. Арк. 6-8.

дияконів; 1 – чиновника; 2 – дворян; 1 – губернського секретаря; 1 – поручика; 1 – адвоката; 1 – поміщика.

Як видно з наведених даних, доньок духовенства (священників, дячків, паламарів, дияконів) було 63 особи, що становило 90% від загальної кількості учениць. У попередньому, 1871 р. такий відсоток складав 80,5%. Цікаво, що серед 35 учениць, які перебували на повному училищному утриманні, відсоток доньок духовенства складав 91,8%. А серед 35 пансіонерок з умовною платою за навчання та проживання доньок духовенства було 29 осіб, що складало 82,8%.

Наповнюваність училища швидко збільшувалась і у 1873 р. у ньому навчалось 100 учениць; 44 на повному училищному утриманні, 52 з умовною платою за навчання та утримання і 4 особи приходили в училище тільки на навчання. Серед 44 учениць, що перебували на повному утриманні, тільки 6 осіб мали батьків і 43 з них були дітьми священно- та церковнослужителів. Зокрема, серед них: 28 осіб були доньками священників, 7 – доньками дячків, 4 – паламарів, 4 – дияконів. Серед 52 пансіонерок з умовною платою за навчання, 41 учениця мали батьків. З усіх 52 пансіонерок з умовною платою за навчання, 42 учениці мали батьків. Серед них : 36 осіб були доньками священників, 1 учениця була донькою паламаря, 1 – диякона, 1 – дячка. Тобто 39 осіб з 52 (75%) були доньками священно- і церковнослужителів. Ще одна донька священника була серед тих учениць, які проходили в училище тільки на уроки. Отож, зі ста учениць 1873 року доньок духовенства в училищі навчалось 80 осіб (43 училищних утриманок, 36 пансіонерок з умовною платою за навчання й 1 учениця приходила тільки на заняття), що становило 80%.

Набір до училища здійснювався на початку навчального року, але осиротілих дітей приймали за будь-якої пори. Митрополича резолюція від 2 січня 1862 р. дозволяла настоятельниці монастиря приймати до училища на свій розсуд усіх, кого вона вважала потрібним, а вже потім повідомляти про це київського митрополита. Так, у 1874 р. настоятельниця монастиря ігуменя Філарета рапортом доповідала митрополитові, що за проханням почесного громадянина Одеси Фоми Макаровича Бондарева прийняла його внучок-сиріт: 12-літню Надію Лбову і 3-річну Євдокію Лбову, яких він забрав до себе після смерті їхньої матері. «За виховання кожної з них Ф.М. Бондарев вніс в училище по 180 руб. сріблом на поточний рік і зобов'язався сплачувати таку саму суму щорічно. При цьому, для забезпечення їх повного виховання тут, Бондарев упродовж року внесе у Єлисаветградський банк по три тисячі рублів сріблом на ім'я кожної із згаданих сиріт. Банківські білети 6-ти відсоткові і будуть зберігатися у монастирській касі, а проценти з них використовуватимуться для виховання двох малолітніх сиріт Лбових»¹⁶. Трирічна Євдокія Лбова була ще малою для навчання, а тому її помістили в келії настоятельниці, за словами якої, «малютка приучена до порядку і нікого собою не турбує»¹⁷. Рідна сестра по батькові – Марія Лбова уже закінчила Лебединське училище та була прийнята на посаду «класної дами».

Кількість учениць жіночого училища при Лебединському монастирі щорічно збільшувалась. У 1875 р. у ньому навчалась 121 вихованка, з яких: у підготовчому класі – 14,

¹⁶ Ibid. Оп. 977. Спр. 12. Дело по рапорту Настоятельницы Лебединского женского монастыря игуменнии Филареты о принятии ею в училище, состоящее при монастыре сирот – двух родных сестер, малолетних девиц Надежды и Евдокии Лбових. 1874 г. 2 арк.

¹⁷ Ibid. Арк. 2.

у 1-му класі – 22, у 2-му – 23, у 3-му – 23, у 4-му – 17, в 5-му – 15, у 6-му – 7 учениць¹⁸. Як і в попередні роки, переважну більшість вихованок склали доньки духовенства: серед 120 учениць їх було 90, що становило 75%. У 1875/1876 н.р. в училище було прийнято: сиріт духовного стану 8 осіб, пансіонерок 14 осіб, тих, хто приходив на навчання з умовною платою, 10 осіб, на безоплатне навчання – 4 особи, усього – 36 дівчат.

Семеро випускниць 6 класу 20 червня 1876 р. склали екзамен і завершили навчання та своє перебування в училищі. Настоятельниця монастиря ігуменя Архелая листовно просила Вікарія Київської митрополії Єпископа Чигиринського Порфирія доповісти Київському митрополитові про майбутній випуск і просити, щоб владика доручив секретарю Київської духовної консисторії надрукувати бланки семи атестатів для випускниць. Вона повідомляла, що повний училищний курс закінчили: «Ольга Боровська, сирота, донька священника Київської єпархії, яка за відмінні успіхи та зразкову поведінку заслужила нагороду 50 руб.; Феофіла та Варвара Крамаренки, доньки священника Київської єпархії; Олександра Ільч, донька дякона, яка безоплатно навчалася в училищі через бідність своїх батьків; Марія Вержбовська, сирота, дворянка, яка приходила в училище й оплачувала тільки прослуховування лекцій; Марія Лозінська, донька священника Київської єпархії, пансіонерка; Пелагея Колежинська, донька чиновника Київської духовної консисторії, яка навчалась і виховувалась в училищі безоплатно з огляду на незначні статки своїх батьків»¹⁹.

Випуск 1877 р. склали 14 учениць, 8 з яких перебували в училищі безкоштовно (доньки священників – Іуліанія Камінська, Варвара Гукович, Марія Серединська, Дарія Правосудович, Єлисавета Прокопович, Анна Хотинська та доньки дяконів – Марія Підгаєцька та Акилина Трушевич), 5 дівчат були пансіонерками (доньки священників – Ксенія Шиманська, Олександра Горянська, Марія Филипович, Анна Гукович, Параскева Кремінська) та донька поміщика Херсонської губернії Катерина Лутковська, яка навчалася з оплатою тільки за лекції. Окрім випускниць, які завершили навчання і отримали атестати, з училища вибули ще 5 учениць через «малоуспішність і малоприсадибність до навчання». Це донька дякона Анна Калішевська, дячківські доньки Єлисавета Романовська, Марія Григоренко, Васса Кожухівська та донька паламаря Анастасія Паданович. Усі п'ять відрахованих учениць були повернуті їх матерям²⁰.

Усього ж, у 1877 р. в Лебединському училищі навчалася 112 дівчат, з них: сиріт на безоплатному навчанні – 49, пансіонерок – 39, «приходящих» – 20 і 4 особи приходили безоплатно тільки слухати лекції. Серед 49 учениць, які навчалися безкоштовно, священницьких доньок було 19 осіб, дячківських – 17, дяконських – 5, паламарських – 4, були ще доньки купця і чиновників. З умовною платою за утримання та навчання в училищі було 39 дівчат, серед яких: священницьких доньок – 32 особи та доньки полковника, міщанина, іноземця, поштаря, селянина. Серед тих 20 дівчат, які приходили в училище на уроки й оплачували тільки слухання лекцій, доньок духовенства було 10 осіб: 5

¹⁸ Ibid. Оп. 798. Спр. 267. Ведомость о состоянии училища при Лебединском Николаевском женском монастыре за 1875 год. 1875 г. 13 арк.

¹⁹ Ibid. Оп. 979. Спр. 17. О разрешении настоятельнице Лебединского монастыря Игуменни Архелая отпечатание семи аттестатов для семи воспитании Лебединского училища и о преподавании благословения на устройство экзамена воспитанницам сего же училища. 1876 г., 3 арк.

²⁰ Ibid. Оп. 998. Спр. 262. Отчет училища при Лебединском Николаевском монастыре за 1876-1877 учебный год. 1877 г. 13 арк.

священницьких доньок, 4 – дияконських і донька паламаря. Серед інших 10-ти, троє були доньками поміщиків, донька дворянина, донька купця, донька селянина та дві міщанські доньки. З чотирьох дівчат, які приходили слухати лекції безкоштовно, троє були доньками дияконів й одна – донькою міщанина. Тобто, переважна більшість учениць Лебединського жіночого училища походила з духовенства: зі 112 учениць 87 осіб були доньками священно- і церковнослужителів²¹.

У 1878 р. в училищі навчалось 86 дівчат: 36 на повному училищному утриманні, 34 з умовною платою за утримання і 16 приходили в училище тільки на заняття й оплачували слухання лекцій. Як і в попередньому році, переважну більшість учениць становили доньки священно- і церковнослужителів – 64 особи або 74,5%. Серед тих 36 осіб, які перебували на повному училищному утриманні, 20 дівчат були доньками священників, 6 – дяків і 5 паламарів. З 34 дівчат, які навчались за умовну плату за утримання, 20 були доньками священників й одна була донькою паламаря. З 16 дівчат, які приходили в училище й оплачували тільки лекції, доньок священників було 7.

Отож, з 86 учениць доньок священників у 1878 р. в училищі навчалось 47 осіб, що становило 55%²². У 1877/1878 н.р. сироти на безоплатне навчання до училища не вступали. З оплатою навчання та проживання вступило 10 дівчат, ще 2 приходили слухати лекції.

У 1878 р. з Лебединського училища випустилось 14 вихованок. Начальниця училища ігуменя монастиря Архелая повідомила про це рапортом митрополитові Філофею. Вона наголошувала, що п'ятеро з них були сиротами з духовного стану та навчались і виховувались в училищі безоплатно. Це доньки священників Олена Ліхнякевич, Марія Раєвська, Марія Боравська, Ірина Єфремова та донька диякона Марія Троїцька. Ще 6 випускниць – священницькі доньки Віра Філіпович, Олімпіада Корчинська, Марія Кожухівська та доньки дияконів Єфросинія Богацька, Марія Бортовська й Агафія Бутовська – навчались в училищі як пансіонерки. Дві випускниці були доньками поміщика Херсонської губернії (Марія та Катерина Лутковські). А ще одна – Анастасія Кравцова – була донькою селянина Таврійської губернії²³. Як свідчить архівний документ, з 14 випускниць 1878 р. 11 осіб належали до духовного стану.

У 1878-1879 рр. в училищі навчались 82 вихованки, 30 з яких, як сироти та бідні, перебували на повному училищному утриманні, 34 оплачували навчання й утримання, 8 приходили й оплачували тільки прослуховування уроків, а 10 приходили на уроки безоплатно²⁴.

У 1880/1881 н.р. в Лебединському училищі навчалась 81 учениця: 18 у 1-му класі, 15 у 2-му, 19 у 3-му, 12 у 4-му, 9 у 5-му, 8 у 6-му. З них перебували в училищі безоплатно 24 особи, оплачували навчання та виховання 43 особи, приходили з оплатою за слухання лекцій 5 осіб, приходили і безоплатно слухали лекції 9 осіб²⁵.

²¹ Ibid. Оп. 998. Спр. 262. Отчет училища при Лебединском Николаевском монастыре за 1876-1877 учебный год. 1877 г. 13 арк.

²² Ibid. Спр. 285. Отчет о состоянии училища при Лебединском Николаевском монастыре за 1877-1878 уч. год. 1878 г. 12 арк.

²³ Ibid. Оп. 981. Спр. 15. Дело о производстве экзамена воспитанницам Лебединского женского училища и о выдаче окончившим из них курс аттестатов в сем 1878 год. 1878 г. 2 арк.

²⁴ Памятная книжка Киевской епархии. Историко-статистические сведения... С. 85.

²⁵ ЦДІАК України. Ф. 127. Київська духовна консисторія. Оп. 988. Спр. 330. Отчет о состоянии училища при

Після реорганізації училища у 1882 р., кількість учениць була значно меншою. У 1891/1892 н.р. на навчання вступило 29 дівчат і разом з дев'ятьма ученицями попереднього року, загальну кількість складало 38 осіб. З них: 28 осіб оплачували своє навчання, а 10 утримувались за рахунок монастиря. Плата за навчання та утримання учениць була різною і залежала від рівня достатку батьків: найвища плата становила 85 руб. на рік, а найнижча – 45 руб. на рік²⁶.

До 1899/1900 н.р. кількість учениць в училищі збільшилась до 96 осіб. У першому класі навчалось 49 осіб, у другому – 23 і у підготовчому 24²⁷. В училищі було 2 класи (з 2-ма відділеннями) і підготовчий клас. У 1900/1901 н.р. в училищі навчалися 115 дівчат. У підготовчому класі – 33 особи, у першому класі – 63, у другому – 29 осіб. Плата за навчання й утримання в училищі була такою: за священницьку доньку – 75 руб. на рік, за доньку, дякона чи псаломщика – 50 руб., а за деяких з малоімущих сімей плата була меншою. За представниць з інших станів платили по 100 руб. на рік. За право приходити тільки на заняття, без утримання в училищі, платили від 20 до 35 руб. на рік. Таких учениць було 12. А 11 учениць, сиріт, утримувались на монастирські кошти²⁸. Тобто, наповнюваність училища у різні роки його функціонування була різною, як і плата за навчання. Більш стабільною величиною був відсоток доньок духовенства серед учениць: від 90% у 1872 р. до 74,5 % у 1878 р.

Викладацький корпус у 1878/1879 н.р. складала: 1) викладач Закону Божого у нижчих чотирьох класах священник Петро Левитський, 2) викладач Закону Божого у п'ятому і шостому класах та учитель географії священник Яворський, 3) учитель російської мови, арифметики, загальної та російської історії та педагогіки Рогасский, 4) учитель французької мови, фізики та геометрії Монсе, 5) учитель музики Янау, 6) учителька арифметики у першому та другому класах і наглядачка за ученицями тих класів Юлія Камінська, 7) учителька французької і німецької мов у першому та другому класах і наглядачка у третьому та четвертому класах Катерина Галкіна. Вихованням учениць, окрім двох названих учительок, опікувались ще дві класні наглядачки – Ксенія Клинецька та Явдокія Завальниківська. Навчально-педагогічний персонал доповнювали пепіньєрки, учителька з господарства, учителька з рукоділля. Начальницею училища була настоятельниця Лебединського монастиря ігуменя Архелая. Загальний нагляд за навчальним процесом здійснював Законовчитель Златопільської прогімназії, кандидат богослов'я, священник Костянтин Прокопович. Златопільська гімназія діяла з березня 1836 р. як дворянське училище, а з будівництвом у 1885-1891 рр. кам'яного корпусу – переформатована у прогімназію. Вона знаходилась у містечку Златопіль Чигиринського повіту та її викладі викладали окремі предмети в Лебединській монастирській школі²⁹.

Викладачі Златопільської прогімназії працювали в Лебединському жіночому училищі майже з часу його відкриття. Один з них – Іван Мойсейович Гаєвський – з 1864 р. викладав в

Лебединском Николаевском женском монастыре. 1880-1881 годы. 1881 г. Арк. 11.

²⁶ Ibid. Оп. 798. Спр. 380. Рапорт настоятельницы Лебединского женского монастыря монахини Лидии о количестве учащихся в училище при монастыре. 1891 г. Арк. 1.

²⁷ Держархів Київської області (ДАКО). Ф. 276. Оп. 3. Спр. 85. Отчет о деятельности Лебединского женского духовного училища за 1899-1900 уч.г. 1900 г. Арк. 3.

²⁸ Ibid. Спр. 114. Отчет о деятельности Лебединского женского духовного училища за 1900-1901 год. Арк. 2.

²⁹ *Затока В.В.* Златопільська гімназія. *Сторінки історії*. Кіровоград, 1998. 132 с.

училищі історію, географію, арифметику і російську мову. У 1870 р. начальниця училища ігуменя Філарета порушила клопотання перед митрополитом Київським і Галицьким Арсенієм про відзначення сумлінної праці надвірного радника І.М.Гаєвського. Вона зазначала, що свідченням добросовісної служби учителя є те, що дві його учениці по завершенні навчання були залишені наставницями у нижчих класах й успішно з цим справляються. Ще одним свідченням його добросовісної праці було те, що понад визначені години для занять у двох старших класах він проводить один урок на тиждень з арифметики безоплатно для учениць третього класу і тренує наставниць щодо педагогічних прийомів викладання арифметики та граматики у молодших класах. Подячно оцінюючи працю учителя Івана Гаєвського, начальниця просила нагородити його орденом Св. Станіслава 3-го ступеня. Київська духовна консисторія підтримала подання начальниці училища і направила своє подання синодальному обер-прокуророві та міністру народної освіти³⁰.

Вихованки Лебединського жіночого училища вивчали такі предмети: Закон Божий (в усіх класах), арифметику (в усіх класах), російську мову (в усіх класах), німецьку і французьку мови (в усіх класах), музику і спів (в усіх класах). Окрім цих предметів, у 2-4 класах вивчали географію, у 2-3 класах – слов'янську мову, у 2-4 класах учениць навчали правопису, у 4-6 класах навчали малюванню. У 3-4 класах учениці вивчали історію. У 1872 р. «Закон Божий» викладали священники Миколаївського монастиря Сильвестр Дорожинський і Петро Левицький. Російську мову в усіх класах викладав пан Тучинов. Географію, історію і арифметику у 5-6 класах викладав пан Грицаєв, у молодших – пан Монсе. Він же викладав іноземні мови у 3-6 класах. Малюванню навчав пан Мірошніченко. Слов'янську мову викладала монахиня Конкордія. А церковному співу навчав монастирський священник Сильвестр Дорожинський»³¹. Учителем правопису працював в училищі монастирський диякон Гервасій Стрижевський.

Щодо оплати праці учителів і вихователів, то у 1872 р. вона була такою: інспекторка отримувала від училища 150 руб. на рік, усі «класні дами і репетиторка отримували по 80 руб. на рік. А учителі-предметники мали індивідуальні оклади: пан Монсе – 900 руб. на рік, пан Грицаєв – 650 руб., пан Тучинов – 280 руб., пан Мірошніченко – 160 руб. на рік. Учитель музики пан Стецький отримував від кожної учениці 70 копійок за годину занять. Монастирські священники викладали Закон Божий і церковний спів безоплатно, за що мали право виховувати в училищі своїх доньок теж безоплатно»³².

У 1873 р. викладацький корпус зазнав змін: з училища вибули учитель російської мови Тучинов, учитель географії, арифметики та історії Грицаєв і учитель церковного співу священник Сильвестр Дорожинський. Відкритим підготовчим класом стала завідувати Мотрона Макарівна Кобилковська, яка закінчила Лебединське училище у 1869 р.³³

У наступні роки основні навчальні предмети викладали монастирські священники. Так, у 1875/1876 н.р. Закон Божий у 1, 2, 3-му і 6-му класах викладав священник

³⁰ ЦДІАК України. Ф.127. Київська духовна консисторія. Оп.842. Спр.66. О награждении учителя Лебединского девичьего училища Надворного Советника Ивана Гаевского. 1870 г. 10 арк.

³¹ Ibid. Оп. 998. Спр. 184. Списки наставниц и воспитанниц Лебединского женского училища. 1872 г. Арк. 10.

³² Ibid. Арк. 11.

³³ Ibid. Спр.197. Отчет о состоянии Лебединского шестиклассного женского училища при Николаевском женском монастыре в г. Лебедине. 1873 г. Арк. 14-14зв.

Левитський, отримуючи за це 250 руб. на рік. А у 4-5-му класах Закон Божий викладав священник Яворський, він же викладав географію у 2-6-му класах та історію у 3-4-му класах, за що отримував 500 руб. на рік. Російську мову у 4-6 класах викладав учитель Іван Гаєвський, а у 1-3 класах – Майбородіна. Окрім російської мови Гаєвський викладав ще історію у 5-6 класах і педагогіку у 6-му класі, за що сумарно отримував 700 руб. на рік. Французьку та німецьку мови у 2-6-му класах, фізику та геометрію викладав учитель Олександр Монсе, отримуючи за це 900 руб. на рік. Арифметиці дівчат 1-3-го класів навчала Феодосія Ліхнякевич, а 4-6-го класів – учителька Зелінська. У підготовчому класі учителювала Завальниківська, яка, окрім того, була ще й учителькою рукоділля. Учителем малювання у 5-6-му класах працював Мірошніченко. Церковному співу учениць навчав учитель Вітковський, а музиці – Нестнер. Окрім учителів-предметників, дівчат навчали і виховательки. Так, кожна з семи наставниць, окрім нагляду за поведінкою учениць, займалася з ними правописом. А виховательки Катерина Галкіна і Марія Лбова займались репетиторством з французької та німецької мов³⁴.

У 1877 р. викладацький корпус Лебединського училища склали: викладач Закону Божого монастирський священник Петро Левицький з окладом 250 руб. на рік; викладач географії та історії священник Іван Яворський з окладом 500 руб. на рік; учитель російської мови, історії та педагогіки з окладом 600 руб. на рік Гаєвський; учитель французької та німецької мов, фізики та геометрії з окладом 900 руб. на рік Олександр Монсе. Арифметику у 1-3-му класах вела вчителька Богданович, у 4-6-му класах вчителька Майбородіна (обидві отримували по 100 руб. на рік). Домоводство в усіх класах вела наставниця Явдокія Семенівна Завальниківська. Репетиторством з французької та німецької мов у першому класі займалась наставниця Катерина Василівна Галкіна. Церковному співу учениць навчав учитель Вітковський, а музику викладав учитель Нестнер³⁵.

До 1880 р. учительський корпус училища майже повністю оновився. Закон Божий у 1 і 6-му класах викладав монастирський священник Іоан Захарієвич, а у 2-5-му класах монастирський священник Аполінарій Ящуржинський. Першому за це платили 100 руб. на рік, а другому – 250 руб. Російську мову у 3-6-му класах, арифметику у 1-6-му класах, російську історію і педагогіку в 6-му класі викладав учитель Володимир Абрамович Архангельський. Йому платили 700 руб. на рік і монастир оплачував квартиру з опаленням та прислугою. Географію у 1-6-му класах і російську мову у 1-2-му класах викладав Іван Петрович Філоновський. Його заробітна плата складала 400 руб. на рік і монастир винаймав йому квартиру з опаленням і прислугою. Учителем музики була 32-річна дворянка Євгенія Йосипівна Березовська, яка, до того ж виконувала обов'язки наглядачки за порядком в усьому училищі, отримуючи за це 300 руб. на рік, оплачуючи квартиру з опаленням і прислугою та харчування від училища. Незмінним у викладацькому корпусі училища залишався Олександр Олександрович Монсе, який викладав загальну історію в 3-5-му класах, фізику і геометрію у 5-6-му класах, французьку та німецьку мови у 3-6-му класах, отримуючи за це 900 руб. на рік та оплату квартири від монастиря.

³⁴ Ibid. Оп. 798. Спр. 267. Краткий отчет о состоянии училища девиц духовного ведомства, находящегося в Лебединском Николаевском женском монастыре за 1875/1875 год. 1876 г. Арк. 10-12.

³⁵ Ibid. Оп. 998. Спр. 262. Отчет училища при Лебединском Николаевском монастыре за 1876-1877 уч. год. 1877 г. 13 арк.

Наприкінці 1800/1881 н.р. учительський корпус знову оновився, оскільки з училища вибули Іван Петрович Філоновський та Олександр Олександрович Монсе. На їх посади були прийняті випускник Київської духовної семінарії Тихін Гаврилович Яворський і випускник додаткового класу Білоцерківського реального училища Іван Іванович Красюк³⁶.

Після перетворення у 1888 р. Лебединського училища у двокласне, кадровий склад значно скоротився. Завідував навчальною частиною училища Законовчитель старший священник Аполлінарій Ящуржинський. Учителями предметів були: російської мови та правопису Галина Тарнавич; арифметики і географії Ольга Левитська; церковнослов'янської мови і церковного співу дякон Ілля Кошиць. У підготовчому класі та першій групі першого класу Закон Божий викладав молодший священник Андронік Бережинський. Уроки рукоділля, крою, вишивки по канві вели дві послушниці Лебединського монастиря³⁷.

З 1 вересня 1892 р. доглядачкою училища стала Ольга Августівна Левитська. Законовчителем у молодших і старших відділеннях служив Андронік Бережинський. Російську мову з 20 жовтня 1899 р. викладала Ірина Яківна Єфремова.

З 19 вересня 1900 р. Законовчителем у старших відділеннях став служити священник Яків Данильєв, а у молодших відділеннях – Андронік Бережинський. Учителем географії і російської історії з 1 вересня 1892 р. служила Надія Ящуржинська. З 23 жовтня 1892 р. рукоділля викладала Олімпіада Яківна Беляєва. Учителькою в підготовчому класі з 1 вересня 1897 р. працювала випускниця Златопільської прогімназії Катерина Напольська. Співати учениць навчала з 1 вересня 1894 р. послушниця Олександра Архипова³⁸. Окрім учителів, освітній процес в училищі забезпечували адміністрація від монастиря та наставниці, виховательки.

Щодо навчальної програми, то наприклад, станом на 1873 р., уявлення складають такі відомості:

№	Навч. предмети	Класи						
		Підгот.	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й
1	Закон Божий	-	3	2	1	1	2	2
2	Арифметика	4	4	2	2	2	2	2
3	Правопис	-	1	1	1	1	1	-
4	Читання слов'янською	2	2	2	2	1	-	-
5	Читання російською	4	3	2	4	2	2	2
6	Російська мова	-	-	2	2	2	2	2
7	Загальна історія	-	-	-	2	2	2	-
8	Вітчизняна історія	-	-	-	-	-	-	2
9	Географія	-	-	2	2	2	2	2
10	Геометрія	-	-	-	1	1	1	1
11	Фізика	-	-	-	-	-	2	2

³⁶ Ibid. Оп. 998. Спр. 330. Отчет о состоянии училища при Лебединском Николаевском женском монастыре. 1880-1881 годы. 1881 г. 14 арк.

³⁷ Ibid. Оп. 798. Спр. 380. Рапорт настоятельницы Лебединского женского монастыря монахини Лидии о количестве учащихся в училище при монастыре. 1891 г. Арк. 1.

³⁸ Ibidem.

12	Природнича історія	-	-	2	-	-	2	1
13	Малювання	-	-	-	-	-	1	1
14	Французька мова	2 уроки на тиждень			Предмети не обов'язкові і викладалися для бажаючих			
15	Німецька мова	2 уроки на тиждень						
16	Музики							
17	Спів							
18	Алгебра							

Як видно з наведених даних, у підготовчому класі навчали тільки арифметики та читання слов'янською та російською мовами. Ці предмети викладалися в усіх шести класах. Найбільше предметів вивчали учениці у 5-му, 3, 4, 6-му класах. У п'ятому класі було 19 годин на тиждень, у 3, 4 і 6-му – по 17 годин на тиждень. Усіх навчальних предметів було 18, причому 13 з них вивчалися обов'язково, а 5 предметів викладалися за бажанням учениць. В усіх класах, окрім підготовчого, учениці вивчали Закон Божий. Тижневих годин з цього навчального предмета було не найбільше, як видно з таблиці, але він був першим серед інших.

Розклад уроків був таким: уроки розпочиналися о пів на 9-ту годину і тривали до 13.45. О 14.00 учениці обідали і до 15.30 були вільними. З 15.30 до 17.00 проводились уроки французької та німецької мов для старшої групи, а молодші учениці у цей час займалися іншими роботами, а з 17.00 до 18.30 – відпочивали³⁹.

Після перетворення училища з 6-ти класного у 2-класне, з двома відділеннями у кожному класі, у 1888 р., розклад уроків зазнав змін. Уроки розпочиналися з вранішньої молитви з 8.30 і продовжувались до 15.00 з перервами по 10 хв. між уроками і перервою в одну годину для сніданку з 11.30 до 12.30. До половини 12-го було три предметні уроки, а потім, до 15.00 – урок рукоділля з перервою на 15 хв. Для підготовки уроків були вечірні заняття, які розпочинались з 17.00 і продовжувались до 21.00 з перервами для відпочинку. О 21.00 творилась вечірня молитва й учениці розходились по спальнях.

Навчальна програма була складена за зразком програм двокласних церковнопарафіяльних шкіл і перших чотирьох класів жіночих єпархіальних училищ. З навчального предмету «Закон Божий» у підготовчому класі вивчали пояснення молитов, заповідей, Символу Віри, коротку Священну історію Старого Заповіту. У першому класі першого відділення вивчали історію Старого Заповіту за підручником Смирнова. У першому класі другого відділення вивчалася історія Нового Заповіту, у другому класі, першого відділення – історія церкви, а в другому класі другого відділення – Богослужіння і Катехізіс. На уроках з російської мови учениць нижчих відділень навчали виразному читанню, письмовим вправам, а у вищих відділеннях учениць ознайолювали з етимологією та синтаксисом російської мови. З навчального предмету «арифметика» учениць нижчих відділень навчали усній лічбі та вирішенню не складних задач, а учениці старших відділень розв'язували задачі «на дробі», «на вирахування часу». На уроках з

³⁹ ЦДІАК України. Ф.127. Київська духовна консисторія. Оп.998. Спр.197. Отчет о состоянии училища Лебединского шестиклассного женского училища при Николаевском женском монастыре в г. Лебедине. 1873 г. Арк. 15.

російської історії» у старших відділеннях вивчали короткий курс історії за підручником Дмитра Іловайського й основні події в історії та російській Церкві. Географія вивчалася у старших відділеннях у трьох частинах: фізична географія, загальний огляд усіх частин світу, Російська імперія і Західноєвропейські держави. На уроках рукоділля учениці вчилися шити, в'язати, вишивати на канві – у молодших відділеннях, а в старших – вишивати гладдю, викривати і шити одяг та білизну. Програма з церковного співу у молодших відділеннях передбачала різні голосові та нотні вправи, а в старших – вивчення на три голоси недільної церковної служби та служб напередодні недільних днів. А ще учениці вчилися читати тексти слов'янською мовою, вивчали стихарі на «Господь воззвах», недільні ірмоси, по обіходу Бахметева – піснеспіви всенічного бдіння⁴⁰.

Висновки: Таким чином, представлена у статті інформація про кількість учениць Лебединського жіночого училища при Свято-Миколаївському монастирі переконливо свідчить, що вихованками навчального закладу, у переважній більшості, були доньки духовенства. У цифровому виразі їх питома вага складала 74,5-90%. Поряд з кількісними показниками, які свідчать про наповнюваність монастирської школи, частково персоніфіковано її випускниць у 1870-ті – 1890-ті роки. Архівні документи уможливили з'ясування і такого питання як оплата навчання та перебування у Лебединському училищі. Окрім сиріт і доньок найбіднішого духовенства, батьки інших учениць вносили різні суми для утримання училища. Оплата була диференційованою, у різні роки різною і для доньок духовенства була у межах 45-85 руб. на рік: 75 руб. за священницьку доньку, 50 руб. за доньку дякона чи псаломщика. Представники інших станів сплачували за рік навчання до 100 руб. Матеріал статті доповнює персоніфікацію учительського контингенту, який упродовж трьох десятиліть працював у Лебединському жіночому училищі. Щодо змісту освіти, то набором навчальних предметів ученицям давали загальний рівень освіти за зразком двокласних і перших чотирьох класів єпархіальних жіночих училищ духовного відомства та готували до виховання власних дітей і підтримання морально-релігійного середовища в родині.

Tetiana Kuznets

Women's Professional School at Lebedyn St. Nikolas Convent: Students and Teachers in 1870s – 1890s

Abstract: Based on the finding and studies of nineteen archival files, the research paper presents information about the functioning of the Lebedyn Women's Professional School from 1871 to 1901, extending its history. Analysis of the sources enables the clarification of the number of students, identification of the teaching staff, and a general understanding of the curriculum for the School's students. Systematization of information concerning the number of students at the School enables the calculation of the social composition of the students and the ratio of 'self-funded' students to those fully maintained by the School. The dynamics of the

⁴⁰ ДАКО. Ф. 276. Оп. 3. Спр. 114. Отчет о деятельности Лебединского духовного училища за 1900-1901 год. Арк. 4.

School's enrollment in the specified years were as follows: in 1871, 81 students were enrolled, in 1900, 115, and the most significant number, 121 students, was in 1875. Information on the number of students of the Lebedyn Women's Professional School at the St. Nicholas Monastery convincingly indicates that the vast majority of the School's students were daughters of the clergy. In numerical terms, they accounted for 74.5 – 90% of the total. Along with the quantitative indicators that attest to the enrollment at the convent school, its graduates from the 1870s to the 1890s are partially identified. Archival documents enable the clarification of issues such as tuition fees and boarding at the Lebedyn Professional School. Except for orphans and the daughters of the poorest clergy, parents of other students contributed varying amounts to support the School. The fees were subject to variation from year to year and, for the daughters of clergy, ranged from 45 to 85 rubles per year: 75 rubles for a priest's daughter and 50 rubles for a deacon or psalmist's daughter. Representatives of other strata paid up to 100 rubles per year for tuition. Concerning the teaching staff, it was often updated. The material of the paper extends the personification of the teaching contingent, which worked at the Lebedyn Women's Professional School for three decades. As for the content of education, the students received a general level of education based on the two-grade and first four-grade models of the women's eparchy schools subordinate to the Ecclesiastical Department, and they were prepared to raise their own children and maintain a moral and religious environment within their families.

Systematized from the studied sources, detailed information about the contingent of the School over three decades significantly extends the history of church schooling in the Kyiv eparchy of the 19th – early 20th century.

Keywords: Lebedyn Women's Professional School, St. Nicholas Lebedyn Convent, nuns, Kyiv eparchy, Lebedyn